

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ Й ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 346.3:613/614

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

В.М. Пашков,*д-р. юрид. наук, провід. наук. співробітник**НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України*

У статті досліджуються проблеми визначення пріоритетів інноваційного розвитку господарської діяльності у сфері охорони здоров'я з метою зменшення витрат на можливість забезпечення немайнового блага – права на здоров'я.

Ключові слова: *сфера охорони здоров'я, інноваційні перетворення, інноваційний розвиток, господарська діяльність.*

Основним напрямком інноваційного розвитку сфери охорони здоров'я є її ефективна організація, що здійснюється учасниками ринку медичного й фармацевтичного обслуговування. Формування інноваційного середовища в цій царині й підтримка умов його ефективного функціонування невідривно пов'язані з діяльністю держави. Отримання соціальних ефектів від діяльності елементів інноваційної інфраструктури є можливим за умов сприяння інноваційній діяльності, що на сьогоднішній час є однією з основних доміант правової політики держави. У цьому контексті необхідно з'ясувати, чи відповідає законодавство про охорону здоров'я, а також фактичний стан справ у галузі охорони здоров'я необхідному критерію інноваційного розвитку господарської діяльності в цій сфері.

На даний час участь України у світових економічних процесах передбачає узгодження механізмів розроблення й імплементацію національного законодавства про охорону здоров'я стандартів країн ЄС. Але гостра соціально-економічна криза в державі, фінансування цієї галузі за залишковим принципом викликають значне погіршення загального стану здоров'я населення. Якість медичних послуг знижується через недостатнє фінансування державних і комунальних лікувально-профілактичних закладів. При цьому послуги приватних клінік для більшості мешканців є недоступними. Як наслідок – зростають масштаби небезпечних хвороб, спостерігається перевищення смертності над народжуваністю, не забезпечується навіть просте відтворення населення.

Розвиток охорони здоров'я характеризується необхідністю постійного зростання продуктивності медичних послуг в умовах обмеження первісних ресурсів. Але динамічний соціально-економічний розвиток кожної країни неможливий без всебічного й безперервного використання нововведень, які є каталізаторами розвитку загального.

На думку авторів «Програми економічних реформ України на 2010 – 2014 роки» від 2 червня 2010 р., запроваджені Комітетом економічних реформ при Президентові України, в державі зберігся масштабний науковий комплекс, усе ще здатне ефективно продукувати результати світового рівня. Однак науково-технічна й інноваційна сфери не виконують належним чином роль джерела економічного зростання. Ключові проблеми полягають у тому, що (а) темпи розвитку й структура зазначених сфер не відповідають попиту на передові технології з боку економіки; (б) пропонувані наукові результати світового рівня не знаходять застосування в економіці через низьку сприйнятливість підприємницького сектору до інновацій; (в) у цих царинах триває втрата кадрів і скорочення матеріально-технічних засобів.

Сьогодні існує загроза переорієнтації вітчизняної науки на вирішення проблем інноваційного розвитку інших; зарубіжних держав і перетворення України на експортера товарів і послуг з низьким рівнем доданої вартості, в тому числі й у царині інтелектуальної праці. Серед таких загальновідомих причин існування цієї проблеми, до яких можна віднести мізерне фінансування і брак дійових стимулів, що заохочували б суб'єктів господарської діяльності технологічно модернізувати свої підприємства шляхом активного запровадження нових науково-технічних розробок, окремої уваги заслуговує визнання щодо наявності законодавчих обмежень, що ускладнюють відповідне фінансування наукової сфери.

Важливі теоретико-методичні питання становлення господарсько-правових засад розвитку інноваційної діяльності як чинника виробництва на рівні реалізації інноваційної стратегії і створення національного правового поля займають вагомe місце в роботах таких науковців усіх напрямків права, як: Ю. Атаманова, О. Вінник, Д. Задихайло, І. Замойський, В. Мамутов, О. Подцерковний, В. Устименко, В. Щербина тощо. Значна увага приділяється дослідниками національній інноваційній системі як категорії системного порядку, якій притаманні структурованість, цілісність та ін. Разом із тим проблема розвитку інноваційних технологій у галузі охорони здоров'я для досягнення конкретних цілей щодо зменшення витрат на забезпечення немайнового блага, як право на здоров'я, не знайшла достатнього висвітлення в публікаціях указаних правників.

Мета даної статті - дослідження господарсько-правових засад розвитку інноваційних технологій у царині охорони здоров'я, пов'язаних як з організаційною, так із науково-виробничою сферою.

Як підкреслюють фахівці, слід звернути увагу на вдосконалення державної економічної й науково-технічної політики стосовно пріоритетних напрямків модернізації вітчизняного виробництва, підвищення його конкурентоспроможності, регулювання діяльності інфраструктурних монополій. При вирішенні цих питань доцільно розробити правові спрямовані заходи на зниження адміністративного тиску на підприємницьку діяльність, забезпечення стабільності законодавчої бази й реальності її виконання [1; С. 57-70]. З огляду на це в державі постійно здійснюється не зовсім вдала організаційна перебудова системи охорони здоров'я з метою підвищення ефективності використання наявних ресурсів. Вирішення цього завдання можливе лише шляхом додержання державної інноваційної політики, цілі якої відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» (ст. 3) полягають у (а) створенні соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, (б) забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- й ресурсозберігаючих технологій, (в) виробництво й реалізація нових видів конкурентоспроможної продукції тощо. Повнота й системність законодавчого забезпечення реалізації інноваційної моделі національної економіки може бути досягнуті, як вважає Ю.Є. Атаманова, лише за умови обрання за методологічний підхід принципу забезпечення функціонування ефективної національної інноваційної системи, як генератора нових знань, який одночасно виконує трансформаційну функцію й у межах якого відбувається доведення знань до стану інноваційного продукту і впровадження їх як інновацій [2; С. 172-182].

Стимулювання й активізація інноваційних процесів, становлення інформаційного суспільства віднесені державою до пріоритетних національних інтересів і взяті нею за орієнтир при формуванні курсу подальшого соціально-економічного розвитку. Це означає, що питання створення умов для активізації й реалізації інноваційних перетворень - як у реальному секторі економіки, так і в соціальній царині; для побудови інноваційної моделі економічного розвитку є складниками обраного стратегічного курсу соціально-економічної політики України [3, с. 25]. Водночас законодавча непослідовність щодо виокремлення державної інноваційної політики як самостійного складника в ГК України (зокрема, в ст. 10 та п. 1 ст. 328 ГК) зводить нанівець побудову інноваційної моделі економічного розвитку, у тому числі й у галузі охорони здоров'я. До того ж, як підкреслюють правознавці, брак науково-правового забезпечення інноваційної діяльності не дозволяє сформувати цілісну державну інноваційну політику навіть на концептуальному рівні. Наприклад, основними інструментами стимулювання інноваційної діяльності в державах – членах ЄС та в інших розвинених країнах фіскальні преференції виступають державне замовлення, пряме інвестування, пільгове кредитування, надання грантів, фінансових гарантій, нефінансових послуг та інших видів нефінансової підтримки [4, с. 4–7].

У європейських країнах використовується системний принцип реалізації інноваційної політики, ключовими ланками якої є визначення конкретних правових засобів і механізмів досягнення поставлених завдань.

Якщо брати до уваги такий програмний документ, як «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», то до необхідних кроків вирішення порушеної проблеми можна віднести наступне:

1. Посилення конкурентоспроможності сектору наукових досліджень і розробок, забезпечення його інтеграції до Європейського дослідницького простору шляхом: (а) збільшення фінансування на оновлення матеріально-технічної бази наукових установ і вищих навчальних закладів; (б) розширення програм надання грантів молодим ученим і викладачам для проведення досліджень, (в) підготовка українських учених до ефективної конкурентної боротьби за гранти Рамкової програми ЄС; (г) проведення переговорів з Європейською комісією стосовно визначення умов приєднання України до ЄДП.

2. Підвищення ефективності бюджетного фінансування наукової сфери через: (а) оптимізацію системи бюджетних наукових установ на підставі об'єктивних критеріїв оцінювання результативності їх науково-технічної діяльності; (б) нарощування частки бюджетних коштів, спрямованих на фінансування фундаментальної науки і прикладних наукових і технічних розробок; (в) пріоритетного спрямування бюджетного фінансування науки на виконання на конкурсних засадах державних цільових наукових і науково-технічних програм, державного замовлення у сфері науки й фінансування грантів Державного фонду фундаментальних досліджень; (г) застосування процедури закупівлі НДДКР яких в одного учасника для фінансування за рахунок державних коштів, виконавці визначаються на конкурсній основі у встановленому законодавством порядку; (д) підвищення фінансової автономності наукових установ і ВНЗ щодо розпорядження коштами, отриманими від замовників різних форм власності за виконання НДДКР.

З метою можливості реалізації застосування цих кроків безпосередньо в галузі охорони здоров'я передусім необхідно з'ясувати зміст діяльності, що вважається інноваційною саме для розглядуваної нами царини.

Так, Ю.Є. Атаманова вважає інноваційною діяльність, пов'язану з розробкою, підготовкою, впровадженням, використанням і комерціалізацією інновацій у сфері суспільного виробництва з метою отримання нової чи суттєво вдосконаленої продукції, надання інноваційних робіт, послуг, а також підвищення техніко-технологічних показників відповідної господарської діяльності й виробничого процесу [3, с. 116]. До речі, стадії такої діяльності можна розглядати й у більш широкому аспекті, розрізняючи творчу діяльність і генерування ідей, тобто як втілення їх в об'єкт інтелектуальної власності або інший об'єкт творчої

діяльності, що не піддається регулюванню нормами права інтелектуальної власності, як їх впровадження на практиці, а якщо йдеться про науково-технічні ідеї, то впровадження у виробництво. Інакше кажучи, можна стверджувати, що новаціям відповідають такі правові об'єкти, як наукові, науково-прикладні й інтелектуальні результати, що становлять єдину групу об'єктів правового регулювання – результати інтелектуальної діяльності, і поділяється на дві підгрупи – наукові (в тому числі науково-прикладні) та інтелектуальні [3, с. 111–115].

Ратифікованою у 1968 р. Конвенцією про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності визначено, що інтелектуальна власність охоплює широке коло прав, які стосуються до літературних, художніх і наукових творів, виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- й телевізійних передач, винаходів у всіх сферах людської діяльності, наукових відкриттів, промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень, захисту проти недобросовісної конкуренції, а також всі інші результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах [5]. Утім науково-виробничою сферою інновації не обмежуються, оскільки важливими є також інновації в політиці, правових і соціальних царинах. Сфера застосування інновацій може включати: (а) нововведення, перетворення в економіці, техніці, соціальній та інших галузях, що сприяють появі інтелектуальної власності; (б) синтезування нових ідей і розроблення нових теорій і моделей як у сфері науково-технічній - на виробництві, так і в соціальній, включаючи правові концепції, соціальні й політичні програми; (в) впровадження у виробництво цих ідей, програм, об'єктів інтелектуальної власності з метою одержання кінцевого продукту чи результату.

О.М. Вінник ставить за основу мету розрізняючи інноваційну діяльність: (а) некомерційну, пов'язану з виконанням довгострокових програм не лише на виробництві, а й в інших царинах суспільного життя; (б) комерційну, спрямовану на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок [6, с. 451].

А з точки зору дослідників у галузі охорони здоров'я Д.В. Карамішева й А.С. Немченко інноваційні проекти можуть бути: (а) промисловими, спрямованими на випуск і продаж нових продуктів, удосконалення технологій, розширення присутності на ринку тощо; (б) проектами дослідження й розвитку, зосередженими на науково-дослідницькій діяльності, розробленні програмних засобів опрацювання інформації, вдосконаленні існуючих методів діагностики й лікування; (в) організаційними проектами, метою яких є реформування системи управління охороною здоров'я шляхом створення відповідних моделей функціонування цієї галузі, нових структурних підрозділів, запровадження різних форм організації та проведення медичних науково-практичних конференцій і семінарів для оптимізації втілення в життя наукових розробок і своєчасного доведення їх до споживача [7].

У виробничій діяльності в галузі охорони здоров'я (наприклад, у виробництві лікарських засобів) економічний процес послідовного перетворення ідеї на інноваційний об'єкт у правовій площині можна уявити так: новація – нововведення – об'єкт інтелектуальної власності – інноваційна розробка інноваційний продукт – інновація – інноваційна продукція. Процес же інноваційного вдосконалення організації охорони здоров'я має іншу структуру, умовно його можна уявити наступним чином: новація – нововведення – інноваційна розробка (інноваційний проект) – інновація – інноваційна продукція. У будь-якому разі в царині охорони здоров'я формою цільового управління інноваційною діяльністю є інноваційний проект як система взаємозумовлених і взаємопов'язаних ресурсами, строками й виконавцями заходів, спрямованих на досягнення конкурентних цілей або завдань на пріоритетних напрямках розвитку даної галузі.

Напрямки інноваційної діяльності ГК України (ст. 327) визначає в такий спосіб: (а) проведення наукових досліджень і розробок, спрямованих на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції; (б) розробка, освоєння, випуск і поширення принципово нових видів техніки й технології; (в) розробка і впровадження нових ресурсозбеігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального й екологічного становища;

(г) технічне переозброєння, реконструкція, розширення й будівництво нових підприємств, що здійснюються вперше як промислове освоєння виробництва нової продукції чи впровадження нової технології. На жаль, серед них не в повному обсязі представлені соціальні напрямки інноваційної діяльності, особливо організаційна сфера охорони здоров'я. Зазначений стан справ підкреслює брак відповідного захисту досліджень і розробок соціального напрямку інноваційної діяльності, зокрема, в організаційній царині охорони здоров'я.

З урахуванням наведеного, у правовому аспекті інноваційні розробки в досліджуваній галузі умовно можна розмежувати на діяльність:

1) пов'язану з організаційною сферою, а саме: синтезування нових ідей; розроблення нових теорій і моделей, включаючи проекти, концепції й програми; зосереджені на науково-дослідницькій діяльності; розробленні програмних засобів опрацювання інформації; вдосконаленні існуючих методів діагностики й лікування, а у фармацевтичному секторі – на модернізації технологічних процесів, освоєнні нового обладнання, впровадженні нових технологій, та організаційних проектів, спрямованих на реформування системи управління охороною здоров'я шляхом створення нових моделей функціонування галузі;

2) пов'язану з науково-виробничою цариною, спрямовану на створення таких об'єктів інтелектуальної власності, як оригінальні лікарські засоби й нове медичне обладнання шляхом перетворення їх на інноваційні об'єкти.

У переліку форм інвестування інноваційної діяльності, передбачених ГК України, привертає увагу так зване соціальне інвестування об'єктів соціальної галузі та інших невиробничих сфер (ч. 2 ст. 326). До нього потрібно віднести й організаційну сферу інноваційної діяльності галузі охорони здоров'я, яка, на жаль (як уже зазначалося), не знайшла висвітлення серед напрямків інноваційної діяльності, передбачених ч. 2 ст. 327 ГК. При цьому варто пам'ятати, що реалізація інноваційних проектів потребує значних фінансових вкладень, які інвестори сподіваються повернути. Економічна ефективність інноваційного проекту визначається розміром доходів чи прибутків, отриманих за рахунок його реалізації протягом життєвого циклу проекту інновації [8, с. 395]. Соціальне інвестування інноваційної діяльності передбачає поліпшення якості життя населення й на перший погляд швидкої економічної ефективності від інноваційних проектів чекати не слід. Необхідний інший вимір оцінювання соціальних інновацій. Загальна ефективність соціальних результатів інноваційного проекту визначається показниками, що характеризують, приміром, зменшення кількості професійних захворювань працівників внаслідок поліпшення умов праці, або покращення екологічної ситуації та ін.

У галузі охорони здоров'я соціальні інноваційні проекти у грошовому вираженні залежать від масштабу інновацій і можуть бути різними. Якщо завдяки реалізації масштабного інноваційного проекту в регіоні відбувається загальне зниження числа захворювань, то скорочуються й бюджетні витрати, пов'язані з лікуванням та оплатою лікарняних листків. Завдяки впровадженню нових форм лікування й інноваційних медичних препаратів скорочується строк лікування й наявність побічних дій від застосування лікарських засобів, а завдяки зростанню освітнього й інтелектуального рівнів зменшується кількість ВІЛ-інфікованих і наркоманів, що теж зумовлює економію бюджетних коштів. Визначення величини такої ефективності - доволі складне завдання і не завжди враховується інноваторами у процесі обґрунтування доцільності впровадження новацій. Проте соціальні наслідки реалізації останніх слід підраховувати в разі їх негативного спрямування і планувати заходи на відшкодування збитків, завданих тим, чиє середовище існування було погіршено.

Соціальна інноваційна діяльність в організаційному аспекті галузі охорони здоров'я, з огляду на її публічний характер належить до некомерційної, пов'язаної із синтезуванням нових ідей, розробленням нових теорій і моделей, включаючи проекти, концепції та програми, зосереджені на науково-дослідницькій діяльності, розробленні програмних засобів опрацювання інформації, вдосконаленні існуючих методів діагностики й лікування, а у фармацевтичному секторі – на модернізації технологічних процесів, освоєнні нового облад-

нання, впровадженні нових технологій, а також організаційних проектів, спрямованих на реформування системи управління охороною здоров'я шляхом створення нових моделей функціонування галузі й запровадження відповідної підготовки і перепідготовки кадрів.

У правовому аспекті ця некомерційна діяльність характеризує брак відповідних механізмів захисту авторського права, а також правової легалізації в ГК України. Ось чому реалізація соціальних напрямків інноваційних перетворень в організаційній сфері охорони здоров'я, які стосуються модернізації її матеріально-технічної бази, втілення в життя нових прогресивних засобів і методів лікування, встановлення гарантованого державного обсягу безоплатної медичної допомоги й запровадження багатоканального фінансування, теж повинна бути спрямована на вдосконалення нормативно-правової бази: захисту авторського права, соціальні напрямки інноваційної діяльності в організаційній сфері охорони здоров'я, правова їх легалізація вимагають внесення до ст. 327 ГК України доповнень такого змісту: синтезування нових ідей, розроблення нових теорій і моделей, включаючи проекти, концепції та програми, зосереджені на науково-дослідницькій діяльності, розробленні програмних засобів опрацювання інформації, вдосконаленні існуючих методів діагностики й лікування та модернізації технологічних процесів, освоєнні нового обладнання, впровадженні нових технологій, а також реформуванні системи управління охороною здоров'я шляхом створення нових моделей функціонування галузі й відповідної підготовки й перепідготовки кадрів.

Потребує істотного правового вдосконалення система комерціалізації результатів пошукових, наукових, науково-дослідницьких і дослідницько-конструкторських робіт, створення на законодавчому рівні умов для просування на ринок науково містких інноваційних продуктів, розширення кола й масштабів пропозицій, попиту й поширення новітніх технологій у вітчизняну промисловість і за кордон. Низька ж інноваційна активність вітчизняних підприємств, як вважають деякі дослідники, зумовлена: (а) фрагментарністю, непослідовністю й незавершеністю трансформації господарського механізму; (б) спрямуванням економіки на інвестування розвитку виробництва, а не на активізацією інноваційної діяльності; (в) браком розвиненої інноваційної інфраструктури; (г) орієнтацією на імпорт високотехнологічного устаткування й недостатньою увагою до розвитку власного науково-технічного потенціалу; (д) мізерним фінансуванням науково-технічної діяльності; (е) недосконалістю інструментів правового регулювання інноваційної діяльності, особливо в царині захисту прав інтелектуальної власності [8, с. 37]. До недоліків інноваційної діяльності у промисловому фармацевтичному секторі можна також віднести недосконалість державної законодавчої політики в галузі охорони здоров'я стосовно обов'язкового запровадження в лікувальному процесі перш за все нових оригінальних препаратів з більш високими лікувальними властивостями, а не тих, що втратили право патентного захисту. Для усунення зазначених недоліків існує потреба в нормативному запровадженні відповідних медичних стандартів. Таке становище свідчить про те, що промислова інноваційна діяльність у розглядуваній галузі нерозривно пов'язана з організаційною сферою такої діяльності.

Ось чому необхідно вести мову про наявність розбіжностей у стимулюванні витрат соціальної інноваційної діяльності організаційної сфери галузі охорони здоров'я та інноваційної сфери науково-виробничої галузі охорони здоров'я, що пов'язано з бажанням високоефективного лікування хворих, з одного боку, та виробництвом і ввезенням передовсім недорогих генеричних лікарських засобів і виробів медичного призначення й застарілої медичної техніки – з другого.

Хоча держава й не повинна допускати невинуватого, надмірного або порушуючого закон втручання в господарську діяльність, але воно має бути достатнім для забезпечення вирішення завдань її соціального розвитку. При забезпеченні права громадян на охорону здоров'я питання на сьогодні стоїть не лише щодо застосування засобів державного регулювання господарської діяльності, а значно ширше – стосовно забезпечення конституційних гарантій, передбачених ст. 49 Конституції України, про надання безоплатної медичної

допомоги з боку державних і комунальних закладів охорони здоров'я. Необхідно також усвідомлювати, що господарська діяльність закладів охорони здоров'я не є ізольованою і займає відповідне місце в системі господарювання України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Харазішвілі Ю. Вимірювання тіньового ВВП на основі функцій сукупного попиту і сукупної пропозиції // Економіка України. – 2007. – №1 (542). – С. 57-70.
2. Атаманова Ю. Інноваційний кодекс України як форма удосконалення законодавчого забезпечення інноваційного розвитку України // Вісн. акад. прав. наук. – 2008. – №1(52). – С. 172-182.
3. Атаманова Ю.Є. Інноваційне право України: проблеми теорії та систематизації. – Х.: Н.М. Вапнярчук, 2005. – 128 с.
4. Ніколаєнко С. Національна інноваційна система – дорога в майбутнє // Інтелект. власність. – 2005. – № 9. – С. 4-7.
5. Фомченков Д. Господарські суди на захисті інтелектуальної власності // Право України. – 2001. – № 10. – С. 92.
6. Вінник О.М. Господарське право: Курс лекцій. – К.: Атіка, 2004. – 624 с.
7. Карамішев Д.В., Немченко А.С. Реалізація та оцінка ефективності інноваційних проєктів у системі охорони здоров'я // Економіка та держава. – 2006. – № 2. – С. 86-88.
8. Стадник В.В., Йохна М.А. Інноваційний менеджмент: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2006. – 464 с.

ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Пашков В.М.

В статье исследуются проблемы установления приоритетов инновационного развития хозяйственной деятельности в сфере здравоохранения с целью уменьшения затрат на возможность обеспечения неимущественного блага – права на здоровье.

Ключові слова: сфера здравоохранения, инновационные изменения, инновационное развитие, хозяйственная деятельность.

ECONOMIC LEGAL GROUNDS FOR DEVELOPMENT OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF HEALTH PROTECTION

Pashkov V.

The problems of ascertainment of priorities of innovative development of economic activity in the field of health protection with the purpose of decrease of costs on possibility of providing of the non-property welfare - rights on a health are being analyzed in the article.

Keywords: field of health protection, innovative changes, innovative development, economic activity.